

Irodalmunk és az európai regionalizmus

A mai politikai, gazdasági és kulturális törekvések az államkapcsolatoknál mélyebben fekvő és szilárdabb alapokra épülnek. A régi hagyományok és a mai emberi szükségletek által meghatározott érdekek nem csorbulhatnak az államhatárok által, mindinkább átnyúlnak ezeken, az adott vidékeken élő azonos vagy eltérő etnikumú csoportok életképességét, korszerűségi igényét jelezve.

Csakhogy egy-egy terület lakosságának a gazdasági szempontnál, a korábbi politikánál és az általa támogatott művelődési szintnél, de a köztudatban élő hagyománynál is mélyebben fekvő, folyamatosan megélt, felszínre azonban csak ritkán és alkalmasszerűen hozott rétegei is vannak. Ezeket pedig jól kell ismerni ahhoz, hogy a régiók együttműködése európai szellemben alakulhasson. A hosszú idő óta folyó manipuláció változatlan maradna, ha a régió lakosságának önismerete és igényei kinyilvánítása nélkül továbbra is a politikusok döntenének az értékcsere tartalmáról és feltételeiről.

Ha életünk tartalmának javítása lehetőségeként fogjuk föl a mai és a jövőbeli régióközpontúságot (paradox módon mint a provincializmus leküzdésének lehetőségét), akkor ebből a feladatkörből az irodalom is kiveheti a részét. Nem azért, mert mindenáron hasznosnak kell lennie, hanem amiatt, minthogy a művészet valamiképpen mindig is emberismeret volt, azzal, hogy voltak olyan idők és körülmények, amelyek nagyobb nyomást gyakoroltak az alkotói lelkiismeretre az égetően fontos közügy érdekében. Nehogy félreértés legyen, hangsúlyozom: az általam szorgalmazott szemponttal összeegyeztethetőnek tartom a kanti érdek nélküli tetszés elvét. Amennyiben, persze, az esztétikai élmény a mi körülményeink között elválaszthatatlan a létérdektől, s az ennek megfelelő igazságkereséstől.

Propagandáról, tézisek illusztrálásáról, pártpolitikai elvárások kielégítéséről tehát szó sem lehet. Arról viszont annál inkább, amit a különböző tudományos fölmérések érintettek ugyan már, de az íróink nagy többsége hallgat róla. Legalább 17 éves közhely a másodrangú állampolgári státusunk (mint törvények

mögötti valóság) s annak velejárói: a túl gyakori munkanélküliség dacára is a munkával való túlterheltség, a megbetegedések, az alkoholizmus, a korai elhalálozás és az öngyilkosság. Annak dacára, hogy e problémák súlyával és gyakoriságával a világcsúcsot ostromoljuk, íróink világában alig kap helyet ez a tapasztalat. Föltehetően két fő oka van a gátlásaiknak. Az egyik: évtizedeken át sulykolták beléjük az iskolában és a média révén, hogy vidékiessé válnak, ha erkölcsi nyomatékkaal igyekeznek szembenézni mindennapi tapasztalataikkal, vagyis az írói lét – a farmernadrágos lezserségünk dacára is – azzal az arisztokratizmussal egyenlő, amely megváltoztathatatlanul tudva a romló körülményeket, csupán cinikus lekezeléssel, szinte nyugtázással érinti az élet időszzerű jelenségeit. A másik, az említettel összefüggő ok a félelem s annak következménye, az öncenzúra.

Viszont a többségi nemzet általi különféle megalázottság élményének irodalmi kifejezése nem elsősorban a szerbeket sértené, hiszen – ha elvéve olvas is valaki magyarul közöttük – nem feltétlenül botránkozna meg mindegyikük a mélyről föltörő vallomáson. De a hatalmat nem is ők tájékoztatnák a szolgálalkú magyarok egyik-másik írójának őszinteségrohamáról, hanem a saját nemzetüktől elidegenedett, az anyanyelvükön azért még valahogy olvasó magyarok, akik a jugoszláv „szocializmus” nemzetiségpolitikájának neveltjeiként meg vannak róla győződve, miszerint a régiókban a lehetséges világok legjobbika (ill. az adott körülmények között a legkevésbé rossz) a miénk, s gyűlöletet szít az az író, aki az alkotói üzenetét nem a népek barátságának jegyében kódolja.

Ez a kincstári kommunizusból örökölt gondolat felszínes és káros. Nem veszi tekintetbe, hogy a gyűlölet akkor is létezik és gyülemlik, ha a képmutatás elrejtí. Sőt a kényszerű hallgatás következtében növekvő indulatok kétféleképpen is károsak lehetnek. Az egyik szomorú következményük, amelyről már készültek egészségügyi tanulmányok, a testi megbetegedés – a szó pszichoszomatikus

értelmében. Azaz a magyar populáció jelentős része jórészt az anyagi problémák függvényeként föllépő lelki bántalmak következtében testileg is megbetegszik. Mellesleg jegyzem meg, hogy a szervezet megnyomorodása nem pusztán az orvosi ellátás érényeinek vagy hiányosságain múlik, hanem azon is, hogy az emberek – amellet, hogy közöttük nem kevesen fatalizmusból hanyagolják el az egészségüket – képtelenek időt szánni a gyógykezelésükre. A nélkülözéseket is magukban foglaló megaláztatások táplálta harag azonban nyilvános tiltakozásokhoz, lázadó gesztusokhoz is vezethetne, legalábbis a lakosság fölvilágosultabb, öntudatosabb rétegeiben. Ez azonban a folyamatosan megfélemlített délvidéki magyarok esetében inkább csak elméleti lehetőség, mivel a magyarság pusztulásra ítéltségének tudata, az Isten ítéletére való hagyatkozás a hallgatás és a tűrés magatartását alakította ki már évtizedek óta.

Mivel írónk a könyveiket végső soron a magyar emberek termelte javakból jelentetik meg, a gyűlölet kérdését nem tekinthetik megoldottnak kulcspozíciókat betöltő nemzetársaik képmutatón törleszkedő viselkedése által. De különben is: a szemléletük frissessége, kifejezésük eredetisége érdekében sem erőszakolnák meg a saját irodalomesztétikai érzéküket, ha alkotókként szembesülnének azzal a „multikulturalizmussal”, amellyel a hatalom tetszelegve címkézi egyfelől a többségi folyamatos térnyerését, magától értődőnek tartott dominanciáját, másfelől a kisebbség állandó visszavonulását, beteges alkalmazkodását.

Íróink nagy többsége tudatosan vagy öntudatlanul liberális szellemben tevékenykedik. Vagy nem tartja kifizetődőnek a tolla által beleavatkozni a közügyekbe (hiszen az államtól, ill. az alapítványoktól függő kiadók nem ezt várják tőle), vagy avval van, hogy a kommunista diktatúra által teremtett, lényegükben változatlan viszonyok a nemzetközi politikának a művészet által befolyásolhatatlan függvényei. Más szóval az író a szétrombolt közösségi erkölcsöt a saját példájával lehetetlennek tartja, vagy nem is akarja újjáteremteni. Ez nem is várható el tőle, hiszen neki más értelmiségiekhez képest még növekednek a gondjai azáltal, hogy az idejét pusztán hiúságból vagy lelki megkönnyebbülésből legalább kisebb, csoporton belüli siker érdekében szövegek írására feccserli.

Ha csak az újat (vagy újszerűen) mondás szempontjából kellene neki tanácsot adnunk, azt mondhatnánk, kincsesbánya lehetne számára az individualizmus érdekarca, amelyben saját maga is kénytelen állni a versenyt. Csupán némi

önmegfigyelés és bátorság szükséges annak érzékeltetéséhez, hányféleképpen cáfolunk rá a magánéletünkben és gondolkodásunkban arra, amit a csoportunkon belül vagy esetleg nagyobb közösség előtt nyilatkozunk. Eddig másokban és a dolgok összefüggésében fedezgettük föl az abszurdot, most már viszont jobb lenne, ha a világra való mutogatás helyett önmagunkban jelenítenénk meg a tőlünk függően végzetes ellentmondásokat. Persze, lehetőleg az öntetszelgő cinizmus és a végítélet nyomatéka nélkül.

A mai európai helyzet és az adott belpolitikai lehetőség nyomatékkal hitelesíti a régi igazságot: a sorsunkért elsősorban saját magunk vagyunk felelősök. Miért és hogyan nem tud fölkapaszkodni számbeli kisebbségünk az emberi életforma szintjére? Hogyan éljük meg a magunk és a mások szolgálékúságát? Miként ártunk önmagunknak, amikor legfeljebb holnapig gondolkodva csak holnapután jövünk rá: főleg azokat károsítottuk a rövidlátásunkkal, a napi politika közhelyeinek szajkózásával, mindenben való gúnyolódásunkkal, akiken, a családot tartva szolgálatunk céljának, elsősorban akartunk segíteni? Mi módon eszmélünk rá, hogy miközben okosoknak képzeltük magunkat, lekezelve az erkölcs és a nemzet fogalmát, önmagunknak (is) ártottunk rosszul fölfogott önzésünkkel? Mennyiben vagyunk még mindig az előző rezsimben kialakított mentalitásunk foglyai? Mi jellemzi szavaink és tetteink kapcsolatát?

Íróinknak egy nagy csoportja az emlékeiből építkezik. Közöttük még a hajdani szóvivők sem igen eszményítik a múltat, mert az a formálisan bukott rendszer károsnak bizonyult eszméinek vállalásával lenne egyenlő. Leginkább arról írnak, miként járt pórul a családjuk a „szocialista” érában, ill., hogyan cáfolt rá a csábító eszmébe öltözött mind rémisztőbb valóság a hitükre. Végül is többé-kevésbé tájunk emberének, főleg a magyarjainak több oldalú akadályozottságáról, sőt totális vereségéről számolnak be a maguk módján. A mai életünkre mint vegetálásra legyintenek, lesújtó üzenetüket a szerb államrenddel, esetleg a mi pártoskodásunkkal, vagy olykor az emberi kibontakozás mindenkori és mindenhol való akadályozottságával hozzák összefüggésbe. De hogy mi milyenek vagyunk valójában, hogyan működik a belső életünk a számunkra adatott, s a lapulásunkkal többnyire nyugtázott államrend(etlenség)ben, annak ábrázolására nem sok energiát pazarolnak. Ha mégis ilyen önfeltáró kalandba bocsátkoznának, akkor nem csupán a múltból örököltén korhadó,

hanem az új, látszólag fejlődő intézményeinkkel is szembe kerülnének. Nem beszélve az iskoláztatásról, amiből az ifjúságnak több kára van, mint haszna. S miközben joggal éreznék magukat humanistának, a régi recept szerint mint nacionalistákat könnyen megbélyegezhetné őket a hatalom, amelyhez az intézményeink vezetőinek többsége igazodni kénytelen. Akkor, amikor az értelmiségünk is egyre nehezebben eszékabál egészséges mondatokat az anyanyelvén.

Nos, az általam érintett emberi helyzetek hiteles írói föltárása nem csupán a délvidéki irodalmunk megújulásához, az egyetemes magyar irodalom palettáján pedig új szín megjelenéséhez segítene

bennünket, hanem az ily módon gyógyuló öntudatunk által a régiónk reális szükségleteit, s ezek perspektivikus kielégítésének módjait is Európa figyelmének a középpontjába tolhatnánk. E nélkül nem pusztán az irodalmunk maradna a vidékies sirámnak, ill. előkelősdinek a szintjén, hanem mi magunk is csupán árnyai maradnánk annak, aminek a képességeink és a lehetőségeink alapján kellene lennünk. Túllépve tehát azon, amivé individualista módon vagy kisebb csoportokban minden erőnket megfeszítve, a túlteljesítés nagy önámításával (tiszavirágszerűen) eddig – akár nemzetközi szinten is – válhattunk.

